

ศิลปหัตถกรรมเผ่ากะตู่ : อัตลักษณ์พื้นถิ่นแห่งลาวใต้ Arts and crafts tribal Katu : Local Identity of Southern Laos

โสภา หนูแดง

นักศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาวิจัยศิลปะและวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยขอนแก่น โทรศัพท์ 0841 200 488 อีเมล : Sopa.n @ rmutk.ac.th

Mrs. Sopa Nudang

Doctoral student of Art and Cultural Research, Faculty of Fine and Applied

Arts, Khon Kaen University. Tel. 0841 200 488 Email : Sopa.n @ rmutk.ac.t

บทคัดย่อ

ชนเผ่ากะตู่บ้านกันดอน แขวงเซกอง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เป็นกลุ่มลาวเทิงที่อาศัยอยู่ที่ราบสูงเนินเขา มีวิถีชีวิตสังคมประเพณีวัฒนธรรมตามแบบบรรพชนที่สืบทอดกันมา ดำรงชีวิตด้วยการพึ่งพาธรรมชาติ สร้างหัตถกรรมเพื่อใช้สอยและจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวได้แก่ เครื่องจักสาน ผ้าทอ งานไม้แกะสลัก และมีหอกว๊านเป็นศูนย์รวมทางจิตวิญญาณซึ่งใช้ประกอบพิธีกรรม โดยมีการประดับประดาตกแต่งด้วยประติมากรรมแกะสลักไม้รูปสัตว์ต่างๆ ที่สร้างขึ้นจากการถ่ายทอดจากคติความเชื่อ ความศรัทธา ความผูกพันต่อการนับถือผีบรรพบุรุษ และสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติที่เชื่อว่ามีอำนาจ หัตถกรรมเผ่ากะตู่จึงมีอัตลักษณ์ในด้านรูปธรรมซึ่งมีรูปแบบที่เรียบง่าย ใช้รูปทรง ลวดลาย สีสน ที่คุ้นเคย รูปทรงสอดคล้องกับการใช้งาน ซึ่งอาจไม่ได้คำนึงถึงความงามตามหลักการศิลปะ แต่มีคุณค่าความงามทางจิตใจที่แสดงความเป็นตัวตนของคนชนเผ่ากะตู่ได้ดี

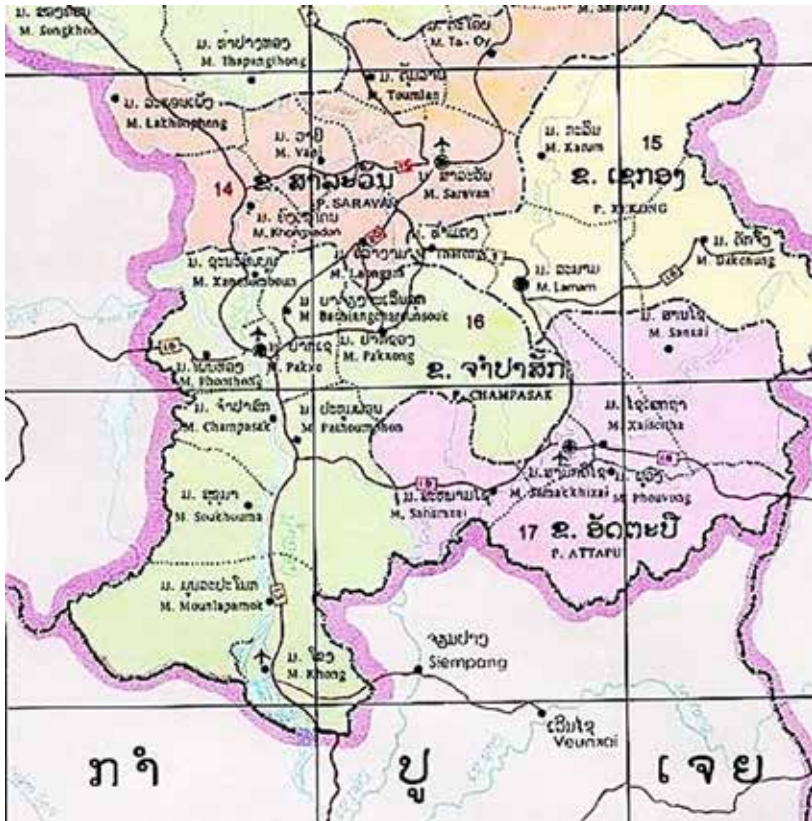
คำสำคัญ : ศิลปหัตถกรรม, อัตลักษณ์พื้นถิ่น, ชนเผ่ากะตู่

Abstract

Katu tribal of Baan Gun Don, Segong, Laos are Laos terng who live on the plateau hill. They share a similarity of lifestyle, society, tradition and culture with what their ancestry have. For example, basketry, textile. It has Hor-kwan as the spiritual center. Hor-kwan is used for rite of their belief. It is decorated with sculpture wooden carved of animals that are made with their have trust, veneration of the ghost and environment of the nature that is believed to have authority. Katu tribal Crafts is known for having basic look. They use shape, pattern, color that relates to how they use, but they don't think about the beauty of art. Their works have regular look, but it has a value inside like the way they live that shows the local identity of the Katu tribal.

Keyword : Arts and crafts, Identity, Tribal Katu

ชาวลาวเป็นชนชาติที่ขยัน ยึดมั่นแจ่มใส มีน้ำใจและมีความคิดสร้างสรรค์ทางด้านช่างมาตั้งแต่สมัยโบราณ ในปัจจุบันมีงานช่างที่เป็นศิลปหัตถกรรมมากมายที่หลงเหลือให้เห็นร่องรอยเป็นมรดกวัฒนธรรม เช่น งานทอผ้า งานเครื่องเคลือบ ช่างเงิน ช่างทอง งานจักสาน งานแกะสลักไม้ และที่ลาวได้ยังสามารถพบเห็นงานประเภทนี้ได้จากชนเผ่ากะตู่ ที่อาศัยอยู่บ้านกั้นดอน เมืองท่าแตง แขวงเซกอง สปป.ลาว (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 แผนที่เส้นทางไปที่ชนเผ่ากะตู่ บ้านกันตอน เมืองท่าแตง แขวงเซกอง สปป.ลาว

ที่มา : สำนักงานผู้ช่วยทูตทหาร ไทย/เวียงจันทน์. (2557). แขวงเซกอง..

วันที่สืบค้น 20 ธันวาคม 2556. จาก <http://www.ounon19.com/Sekong.htm>

ชนเผ่ากะตู่ : วิถีชีวิต สังคมวัฒนธรรม และคติความเชื่อ

“กะตู่” เป็นชนเผ่าหนึ่งในจำนวนหลายชนเผ่าที่อาศัยอยู่ใน สปป. ลาว มาหลายศตวรรษแล้ว จัดเป็นเผ่ากลุ่มลาวเทิง ที่อาศัยอยู่ในแถบที่ราบสูง ดำเนินชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ มีความสามารถในการ จักสาน ถักทอ ดำรงชีวิต พื้นฐานด้วยการปลูกข้าวไร่แบบหมุนเวียนพื้นที่ราบบนภูเขา ชนเผ่าเหล่านี้มี ภาษาชนบทรรมนิยมประเพณีของตนเอง เนื่องจากแต่ละชนเผ่ามีจำนวนน้อย จึงตกอยู่ภายใต้อำนาจของชนชั้นปกครองที่เป็นลาวตลอดมา (สุวิทย์ ธีรศาสตร์, 2543 : 7) เผ่ากะตู่ ที่บ้านก้นดอน เมืองท่าแตง อยู่ในแขวงเซกอง สปป.ลาว ซึ่งมีเมือง 4 เมืองที่ขึ้นอยู่กับแขวงเซกอง ได้แก่ เมืองท่าแตง เมืองละนาม เมือง กะลิม เมืองดักจิง แขวงเซกอง มีอาณาเขตด้านทิศเหนือ และทิศตะวันตก ติด กับแขวงจำปาสัก และแขวงสาละวัน ทิศใต้ติดกับแขวงอัตตะปือ และทิศตะวันออกติดกับประเทศเวียดนาม การเดินทางไปบ้านก้นดอน เมืองท่าแตง แขวง เซกอง จากประเทศไทยใช้เส้นทางช่องเม็ก ที่จังหวัดอุบลราชธานี ผ่านปากเซ วิถี ชีวิตการอยู่อาศัยของเผ่ากะตู่ มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมในการสร้างบ้านเรือน โดยมีการสร้างบ้านในบริเวณใกล้เคียงหรือติดกัน บ้านของชนเผ่ากะตู่แบบ ดั้งเดิมจะสร้างอย่างง่าย ๆ ตัวเรือนจะยกสูงจากพื้นประมาณหนึ่งเมตร ได้ถุน บ้านต่ำ แต่บ้านกะตู่สมัยใหม่ทำได้ถุนสูง มีแคร่ไว้ได้ถุนและผูกเปลสำหรับพักผ่อน เสาบ้านใช้ไม้ท่อนซุงขนาดใหญ่ มีก้อนหินขนาดเท่ากับเส้นผ่าศูนย์กลาง ของเสาไม้รองรับจากพื้นดินอีกที ซึ่งหลายคนแสดงความเห็นว่าอาจจะใช้ในการ ป้องกันปลวกแมลงขึ้นไบบนบ้าน แต่เท่าที่สังเกตไม่น่าจะกันแมลง น่าจะป้องกัน โคนเสาไม้ไม่ให้ผุเปื่อยพังมากกว่า เพราะเสาไม้เมื่อวางบนพื้นดินหรือพื้นลูกรัง หากเกิดความชื้นจะผุพังได้ง่าย และทำให้เสาไม้เอียงไม่ได้ระดับ แต่บ้าน หลายๆหลังในหมู่บ้านนี้ได้หันไปใช้เสาปูนซีเมนต์แบบสั้นแล้ว บางบ้านก็ใช้เสา ปูนซีเมนต์ยาว ฝาผนังบ้านจะทำด้วยไม้ไผ่ซีกตอกใหญ่จักสานลายขัดเป็นแผ่น

ผ้าขัดแตะผืนใหญ่ มีขอบยึดใช้ปิดฝาผนังบ้านรอบตัวบ้าน ซึ่งสามารถดูตัวอย่าง หลังคาเรือนเผ่ากะตู่แบบดั้งเดิมได้ที่อุทยาน บาเจียง เป็นบ้านกะตู่จำลอง มีหลังคารูปทรงโค้งมน และมีการมุงหลังคาด้วยใบไม้คล้ายกับใบมะพร้าวเส้นเล็ก ๆ มัดรวมกันให้มีความหนาใช้ปูบนหลังคาเพื่อกันความร้อน เปรียบเสมือนกับ แผ่นฉนวนกันความร้อนที่ใช้กับบ้านสมัยใหม่ๆ ซึ่งสามารถดูดซับความร้อนไว้ได้ดี นับว่าเป็นภูมิปัญญาของชนเผ่าที่แสดงความสามารถในการอยู่อาศัยที่สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างมีความสุข แต่กะตู่หมู่บ้านกันตอนในปัจจุบันส่วนใหญ่จะมุงหลังคาด้วยแผ่นสังกะสี เพราะทนทานกับสภาพดินฟ้าอากาศได้ดีกว่า หน้บ้านจะมีชานบ้านแคบๆ และมีไม้เป็นไม้ท่อนซุงซุดเจาะเป็นหลุม ลักษณะเฉียง ขนาดพอเหมาะสำหรับเหยียบแทนบันไดใช้ขึ้นบ้าน เเท่ที่สังเกตเห็น หมู่บ้านนี้มีไม้ก้ำหลัง เพราะหันมาทำบันไดแบบสมัยใหม่เดินขึ้นง่ายดีและปลอดภัย (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 ลักษณะบ้านเรือนชนเผ่ากะตู่ ตัวเรือนจะยกสูงจากพื้นประมาณหนึ่งเมตร ใต้ถุนบ้านต่ำ เสาบ้านใช้ไม้ท่อนซุงขนาดใหญ่ หลังคารูปทรงโค้งมน มุงหลังคาด้วยใบไม้คล้ายกับใบมะพร้าวเส้นเล็ก ๆ มัดรวมกันให้มีความหนาใช้ปูบนหลังคาเพื่อกันความร้อน

ที่มา : Khaohom. (2557). OK Nation Blog. วันที่สืบค้น 20 ธันวาคม 2557.

จาก <http://www.Oknation.Net/blog/exit/2011/08/24/entry-1>

ชนเผ่ากะตุเมื่อมีครอบครัวขยาย เมื่อมีลูกสะใภ้ ลูกเขย ก็สร้างบ้านต่อเติมจากชายคาบ้านพ่อแม่ แยกไปอีกห้องหนึ่งโดยอยู่รวมกันในหลังนั้น โดยคนที่มีครอบครัวจะจัดพื้นที่อยู่เป็นสัดส่วน การใช้พื้นที่ชั้นบนเรือนจะแบ่งเป็นสามส่วนด้วยกันคือ บริเวณที่นอน บริเวณครัวหุงอาหาร และบริเวณนอกชานเรือน บริเวณที่นอนไม่มีฝาผนังห้องจะโล่ง มีแต่มุ้งที่แสดงอาณาเขตของผู้นอนว่าส่วนใดเป็นของใคร ส่วนลูกที่มีครอบครัวจะแยกห้องที่ต่อเติมออกไป เด็กๆ และลูกที่ยังไม่แต่งงานก็จะนอนรวมกันแต่แยกหญิงชาย สำหรับผู้นำครอบครัวที่มีภรรยาหลายคนก็จะนอนรวมในบริเวณเดียวกัน ส่วนบริเวณหุงอาหารสังเกตได้ง่ายว่าบ้านหลังนี้มีกี่ครอบครัว โดยดูจากเตาที่ใช้หุงอาหารว่ามีกี่ตัว เพราะจะแยกกันทำอาหาร วัตถุประสงค์ได้มาจากธรรมชาติ มีข้าว ปลา ผัก เนื้อสัตว์จากที่เลี้ยงไว้ อาหารที่มีอยู่เป็นประจำบ้านคือแจ่ว ส่วนบริเวณใต้ถุนบ้านจะใช้สำหรับพักผ่อนจากงานไร่นา เช่น การทอผ้า การจักสาน ตำข้าว เลี้ยงลูก หรือนั่งสูบก้อยกยา คือการสูบยาเส้นด้วยบ้องไม้ไผ่ ทั้งเด็กและผู้ใหญ่จะนิยมสูบก้อยกยา (ภาพที่ 3) กะตุมีกฎระเบียบในการปกครองของครอบครัว หัวหน้าครอบครัวจะเป็นผู้ตัดสินถูกผิดและสมาชิกต้องเชื่อฟังหัวหน้าครอบครัว ในกรณีครอบครัวใดมีลูกที่เกิดจากหลายภรรยา ให้ภรรยาทุกคนถือว่าเป็นลูกและให้เลี้ยงดูแลเหมือนลูกตนเอง ต้องรักใคร่กลมเกลียวกันไม่อิจฉาริษยากัน สถาบันครอบครัวของกะตุมีความมั่นคงมากไม่ค่อยมีกรณีหย่าร้าง ยกเว้นชุมชนอื่นมาแต่งงานกับพวกเขา สำหรับกะตุแล้วหากจะหย่าร้างก็คือการต้องเสียตัวควาย จำนวนเท่ากับจำนวนควายที่สู่ออแต่ต้อง เพื่อแบ่งฮีด ดังนั้นจำนวนควายดังกล่าวแทนที่จะนำไปใช้แบ่งฮีดเพื่อการหย่าร้าง ฝ่ายชายมักจะนำควายที่มีไปแต่งงานกับผู้หญิงคนอื่นมาเพิ่มเติมให้ครอบครัวของตน เพื่อจะได้ทั้งเป็นภรรยาและได้แรงงานเพื่อการผลิตเพิ่มขึ้นอีกด้วย ในขณะที่เดียวกันภรรยาคนอื่นก็เห็นดีในส่วนนี้ เพราะพวก

เขาจะได้มีคนมาช่วยแบ่งเบาภาระการทำงานอีกแรงหนึ่ง (สุวรรณ จันทะดารา, 2554 : 267)

ภาพที่ 3 การสูบก๊อกรา เป็นการสูบยาเส้นด้วยบ้องไม้ไผ่ซึ่งเป็นความนิยมของเผ่ากะตุ โดยจะพบเห็นได้จากทั้งเด็กและผู้ใหญ่

ชนเผ่ากะตุจะมีศาลากลางของหมู่บ้าน หรือที่เรียกว่า “หอกว๊าน” (สุนทร โภธิสาร, 2556 : สัมภาษณ์) เล่าให้ฟังว่า หอกว๊านจะสร้างขึ้นเพื่อใช้ในการทำพิธีกรรมฮีดคองประเพณี งานบุญ การประชุมและการต้อนรับแขก รวมทั้งงานจัดเลี้ยงที่เป็นกิจกรรมส่วนรวมของชนเผ่า ไม่นิยมกันฝ่า ใต้ถุนสูง ในการทำพิธีวงสรวงที่หอกว๊าน (ภาพที่ 4) มักจะฆ่าควายเพื่อนำมาบวงสรวงที่เสาหลักหน้าสนามหอกว๊าน เพื่อทำพิธีเช่นผีบรรพบุรุษ หรือเช่นผีรักษาโรค หอกว๊านจะมีการประดับประดาตกแต่งด้วยรูปแกะสลัก เป็นรูปสัตว์ตามความเชื่อ เผ่ากะตุนับถือผี เป็นระบบความเชื่อทั่วไปของบรรพชนคนอุษาคเนย์ไม่น้อยกว่า 3,000 ปีมาแล้ว ซึ่งการนับถือผี หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ คล้ายๆกับเผ่าอื่นแต่ละชนเผ่าเหล่ากอมีต่างกันบ้าง แต่ที่เชื่อร่วมกันก็มี เช่น นาค, กบ และ งู เป็นสัตว์มีพิษร้ายและรุนแรงเกินกว่าคนจะแก้ไข

ได้ ประกอบกับภูมิภาคนี้เป็นเขตร้อนชื้น มีสัตว์เลื้อยคลานโดยเฉพาะงูชุกชุม คนเลยกลัวงู แล้วบูชางูเป็นสิ่งมีอำนาจเหนือธรรมชาติ (สุจินต์ วงศ์เทศ. 2557) การนับถือผีบรรพบุรุษหรือมีลัทธิความเชื่อต่างๆ หากสามารถส่งผลให้บุคคลนั้นเป็นคนดีไม่เบียดเบียนผู้อื่นถือเป็นสิ่งที่ดี ทั้งนี้ ความเชื่อของเผ่ากะตู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน ด้านความเชื่อเรื่องผี จิตวิญญาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จะมีคำเรียกผีคนตายว่า “กะมัช” และเรียกผีอื่นๆ ว่า “ยาง” ซึ่งมีอยู่มากมายเช่น ผีฟ้า ผีดิน ผีกไม้ ผีภู ผีเรือน ผีبوب ผีเหล่านี้อาจจะมีบทบาทต่อการดำรงชีวิตประจำวันของชาวกะตู่เป็นอย่างมาก ชาวกะตู่จึงเชื่อว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผีนั้นมีทั้งดีและร้าย คอยปกป้องดูแลและสามารถให้คุณให้โทษแก่พวกเขาได้ (ลาวัลย์ สังข์พนธ์านนท์, 2553 : 6) ดังนั้นเผ่ากะตู่จึงมีการเลี้ยงผีไว้ประจำบ้าน และมีพิธีกรรมฆ่าควายเลี้ยงผีและแบ่งฮีดกินควายด้วย

ภาพที่ 4 หอกว๊าน สร้างขึ้นเพื่อใช้ในการทำพิธีกรรมฮีดคองประเพณี งานบุญ การประชุมและการต้อนรับแขก และงานจัดเลี้ยงที่เป็นกิจกรรมส่วนรวมของชนเผ่า ไม่นิยมกันฝา ใต้ถุนสูง พื้นที่ทำตามเสามีการประดับประดาตกแต่งด้วยรูปแกะสลัก เป็นรูปสัตว์ตามความเชื่อ

สภาพวิถีความเป็นอยู่ของชนเผ่ากะตุส่วนใหญ่แล้ว ยังมีความพึงพอใจกับวิถีแบบบรรพบุรุษอย่างเรียบง่าย แบบพอเพียง และรักษาประเพณีวัฒนธรรมไว้อย่างเหนียวแน่น (ภาพที่ 5) ผลผลิตภัณฑ์เครื่องใช้ต่างๆ ในชีวิตประจำวันยังคงอาศัยวัสดุจากธรรมชาติ มีชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมด้วยการนำวัสดุที่คุ้นเคยนั้นคือ ไม้ไผ่ อาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมไม้ไผ่ มานำใช้สอย ตั้งแต่การสร้างบ้านเรือน การประดิษฐ์ข้าวของภาชนะเครื่องใช้ต่างๆ ด้วยฝีมือวิธีแบบดั้งเดิม อาจจะไม่ได้มีรสนิยมที่เน้นความงาม มากนัก ด้วยวัสดุและวิธีการที่ทำกันมาในอดีต จัดเป็นงาน “หัตถกรรม” ที่ทรงคุณค่าตามแบบอย่างของท้องถิ่นได้ดี

ภาพที่ 5 สภาพความเป็นอยู่ของชาวเผ่ากะตุ
นิยมสร้างบ้านเรือนใกล้กันบริเวณใต้ถุนบ้านจะใช้สำหรับพักผ่อน
จากงานไร่นา เช่น การทอผ้า การจักสาน ตำข้าว เลี้ยงลูก หรือ
นั่งสูบก๊อกลยา มีลานกว้างสำหรับให้เด็กๆ วิ่งเล่นกัน

ศิลปหัตถกรรมชนเผ่ากะตุ

หัตถกรรมเผ่ากะตุ ได้แสดงออกถึงภูมิปัญญาของผู้สร้างที่ให้ความสำคัญกับประโยชน์ใช้สอยและคติความเชื่อที่ปลูกฝังมาจากบรรพบุรุษในอดีต ซึ่งได้สะท้อนอัตลักษณ์ผ่านงานหัตถกรรม 2 ด้านด้วยกันคือ อัตลักษณ์ในด้านรูปแบบ (รูปธรรม) และอัตลักษณ์ด้านความหมาย(นามธรรม) โดยในด้านรูปแบบที่เป็นรูปธรรมนั้น งานศิลปหัตถกรรมมีรูปแบบที่เรียบง่าย ใช้รูปทรง สัดส่วน สีเส้น ลวดลาย พื้นผิว ตามความรู้สึกล้วนถ่ายทอดออกมาทำให้เกิดรูปทรงและประโยชน์ใช้สอยที่มีความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีประโยชน์ใช้สอย (Form Follow Function) ที่ช่วยส่งเสริมให้ผลงานมีคุณค่าเพิ่มขึ้นด้วย อย่างไรก็ตามแม้ศิลปหัตถกรรมเผ่ากะตุจะมีรูปทรงเรียบง่ายไม่สลับซับซ้อน แต่ก็มีควมสง่างาม ส่วนอัตลักษณ์ในด้านนามธรรมของเผ่ากะตุ คือการสะท้อนบุคลิกส่วนตัวบุคคล แสดงความเป็นแบบเฉพาะ (personal identity) และสะท้อนอัตลักษณ์ทางสังคม (social identity) ของเผ่ากะตุที่ได้แสดงนิสยอย่างตรงไปตรงมา มีความซื่อ บริสุทธิ์ เรียบง่าย ไม่มีเล่ห์เหลี่ยมซ่อนเร้นในผลประโยชน์ที่แอบแฝงเหมือนสังคมเมืองกรุงที่อยู่รวมกันด้วยเหตุผลทางวัตถุเป็นพื้นฐาน ดังนั้นความเป็นนามธรรมดังกล่าว จึงทำให้สะท้อนไปถึงศิลปะและหัตถกรรมที่สร้างขึ้นจากความเชื่อความศรัทธา ปลูกฝังกันมาแสดงออกอย่างมีคุณค่าทางจิตใจ มีชีวิตชีวาเพื่อให้คนอื่นๆได้รับรู้ตัวตน (self) และมีความเข้าใจร่วมกันของคนในสังคม

หัตถกรรม (craft, handicraft) หมายถึง สิ่งที่สร้างขึ้นด้วยฝีมือมนุษย์ แสดงออกถึงความชำนาญของผู้ผลิต ในขั้นแรกสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ต่อมามีการพัฒนาปรับปรุงรูปแบบการใช้วัสดุและกรรมวิธีการผลิตมาโดยตลอดเป็นเวลานานนับพันปี จนเป็นงานศิลปะที่ตอบ

สนองประโยชน์ใช้สอยและมีคุณค่า มีความงามจึงเรียกว่า “ศิลปหัตถกรรม” (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2533) อาจกล่าวได้ว่า “งานหัตถกรรม” เกิดจากความจำเป็นที่ต้องมีและต้องการใช้จริงๆ แต่งานศิลปหัตถกรรมเกิดหลังจากมีหัตถกรรมแล้ว และผู้ใช้มีความต้องการพัฒนางานหัตถกรรม ให้มีความงามทางศิลปะไม่ว่าจะเป็นรูปทรง สี สัน วัสดุในการผลิต เมื่อหัตถกรรมชิ้นนั้นมีความงามตามศิลปะและมีสุนทรียศาสตร์ หัตถกรรมชิ้นนั้นก็กลายเป็น “ศิลปหัตถกรรม” แต่สำหรับชาวบ้านเผ่ากระตุมมีการสร้างขึ้นเพื่อใช้งานในชีวิตประจำวัน แต่เมื่อมีการทำหรือผลิตซ้ำบ่อยครั้ง ก็สามารถปรับปรุงรูปแบบ ลวดลายให้มีความละเอียดประณีตจนเกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นหรือชนเผ่าของตนเองได้ หัตถกรรมจักสานของชนเผ่ากะตู่ ประกอบด้วย กรงนก, ข้องใส่ปลา, กระจา, รังไก่, (ภาพที่ 6) กระดังสำหรับไว้ตากข้าว หรือใช้ใส่พืชผลผลิตทางการเกษตร เครื่องจักสานที่ใช้บางชิ้นมีรูปทรงง่ายๆ ลักษณะมีรูปแบบตามการใช้งานแต่บางชิ้น เช่น กระจา จะจักสานด้วยความประณีต วัสดุที่ใช้ในหัตถกรรมจักสานจะใช้ไม้ไผ่เป็นหลัก ด้วยคุณสมบัติที่ดีของไม้ไผ่นั้นสามารถดัดให้หัก งอ โค้ง ด้วยความร้อนขึ้นเป็นรูปทรงได้ตามความต้องการของผู้ทำหัตถกรรมเครื่องใช้เผ่ากะตู่ส่วนใหญ่จะมีความคล้ายคลึงกันกับเผ่าอื่นๆ

ภาพที่ 6 ศิลปหัตถกรรมเผ่ากระตู่ ส่วนใหญ่เป็นงานจักสาน ประเภทกรงนก, ช้องใส่ปลา, กระพา ตะกร้าเอนกประสงค์ รั้งไก่

เครื่องจักสาน

เครื่องจักสานที่ใช้กันภายในครอบครัว มีความเป็นศิลปะที่มีฝีมือละเอียดอ่อนประณีตด้วยลวดลายประกอบที่แตกต่างกันแต่ละรูปแบบ เช่น ลายขัด ลายสอง ลายตาแหวน นอกจากนี้ยังมีลายพื้นเมืองอื่นๆ ที่นำมาใช้ผสมผสานกันไป (คำเวียง วิระวงสา, 2553: 45-46) ผลิตภัณฑ์จักสานที่ชื่อว่า “กระพา” ใช้สะพายหลังคล้ายเป้สำหรับใส่ของเอนกประสงค์ ฝีมือการ

ขึ้นโครงสร้างรูปทรงจักสานได้สัดส่วนสวยงาม โดยให้ปากกระพวยบาน ออกมีทั้งฝาครอบและไม่มี ลำตัวคอดลงฐานสี่เหลี่ยมตรงฐานใช้ไม้ไผ่มีสี่ขา การเหลาตอกประณีตใช้ตอกไม้ไผ่เท่ากัน มีกลุ่มตอกเล็กและกลุ่มตอกใหญ่ จักตอกสม้าเสมอสานสอดขัดยกและข่มให้เกิดลวดลายซ้ำๆ กันได้อย่างเป็น จังหวะที่สวยงาม กระพวยบางชิ้น ออกแบบได้สวยงามมีการแบ่งส่วนพื้นที่ เครื่องจักสานให้ลายมีพื้นที่โปร่งและพื้นที่ที่บีบตามลักษณะการใช้งาน ถักริม และเก็บปลายตอกขอบผลิตภัณฑ์อย่างปราณีตเรียบร้อย ผู้เขียนจึงได้สอบถาม วิธีการจักสานกระพวย ผู้ชายซึ่งเป็นหญิงสาวชาวกะตู่เล่าให้ฟังว่าตนไม่ได้ทำ เอง เครื่องใช้ จักสานเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นฝีมือของผู้ชายกะตู่ที่ว่างจากงาน ไร่งานสวนตอนเย็น ก็จะมาจักสานซึ่ง คุณวิมล กิจบำรุง เจ้าของอุทยานบา เจียง กล่าวว่า ฝากระตู่มีฝีมือหลายอย่าง เช่น ผู้หญิงทอผ้าแก่ง ผู้ชายก็มีฝีมือใน การจักสาน (ภาพที่ 7) งานจักสานของฝากระตู่ที่เคยเห็นและติดใจมากคือ กระดัง จากบ้านกันดอน เมืองท่าแตง แขวงเซกอง เป็นกระดังแปลกและ สวยงามกว่าที่เคยเห็นมา เพราะส่วนมากจะเป็นทรงกลมทรงใบโพธิ์หรือ ทรงรี แต่ที่บ้านกันดอนนี้ เป็นรูปสี่เหลี่ยมคางหมู มีด้านหนึ่งเล็กอีกด้านหนึ่ง กว้าง การสานจะสลับไม้เป็นลวดลายสวยงาม จัดองค์ประกอบได้ลงตัวทีเดียว (วิมล กิจบำรุง, 2552 : 333) ทำให้นึกถึงคำกล่าวที่ว่า “ผู้ชายตีเหล็ก จักสาน ผู้หญิงตำทุก” ยังคงสืบทอดมาจนปัจจุบัน

ภาพที่ 7 ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายจักสาน

ผู้หญิงชาวเผ่ากะตู่จะทอผ้าแก่ง จึงมีหน้าที่ในการทอผ้า เนื่องจากผู้หญิงสามารถบรรจงประดิษฐ์ลวดทอตามจินตนาการได้ดีกว่าผู้ชาย ส่วนผู้ชายจะมีฝีมือในการจักสานหน้าที่ของผู้ชายกะตู่เมื่อว่างจากงานอาชีพทำไร่ทำสวน ก็จะมาจักสานเป็นอาชีพเสริม

ผ้าทอ

ชาวเผ่ากะตู่ จะแบ่งหน้าที่การงานกันทำอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากงานผ้าทอเครื่องนุ่งห่ม ให้เป็นหน้าที่ของผู้หญิง เนื่องจากผู้หญิงสามารถบรรจงประดิษฐ์ลวดทอตามจินตนาการได้ดีกว่าผู้ชาย ดังนั้นจึงมักเห็นภาพผู้หญิงชาวกะตู่ทั้งเด็กและผู้ใหญ่นั่งทอผ้าใต้ถุนบ้านส่งสมประสบการณ์ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษในลักษณะครอบครัว เด็กผู้หญิงตัวเล็กๆ ก็สามารถทอผ้าได้อย่างคล่องแคล่ว การทอผ้าของชาวเผ่ากะตู่ ใช้กี่เอว มีความยาว 4 หลา 5 วา ใช้วิธีการนั่งทอผ้าโดยการเหยียดขากางออกใช้เท้ายันไม้ไว้หน้าผ้าไม่กว้างประมาณครึ่งเมตร กี่เอวสามารถเก็บพกพาได้สะดวก เนื้อผ้าที่ได้จากการทอจะหนาและหยาบเนื่องจากผลิตด้วยมือ สีที่ใช้ย้อมเป็นสีธรรมชาติ

จากต้นไม้ เปลือกไม้ ลวดลายจะเป็นลายริ้วเล็กและใหญ่สลับสีกันลายตามขวาง บางผืนลายริ้วใช้สีตัดกันแต่พอสวยงามไม่มากเกินไป บางลายใช้สีได้กลมกลืน เช่น สีม่วง ชมพู น้ำเงิน ฟ้ำ หรือ แดงเลือดหมู ดำ เหลือง แต่สิ่งที่เป็นจุดเด่นมากที่สุดของผ้าทอคือการทอผ้าที่สอดแทรกลูกปัดสีขาวลงไป在线ด้ายเป็นลวดลายเรขาคณิตวางจังหวะได้อย่างเป็นระเบียบ สวยงามทันสมัย เส้นใยทั้งเส้นตั้งและเส้นพุ่งที่ทอมีความหนาแน่นสูง (ภาพที่ 8) ผ้าทอเหล่านี้เหมาะที่จะนำไปใช้เป็นผ้าชิ้นนุ่ง หรือทำตีนซิ่น การทอผ้าทำด้วยมือต้องใช้เวลาานกว่าจะได้แต่ละผืน นับเป็นงานศิลปะที่มีคุณค่าทางใจเมื่อได้เป็นเจ้าของ อุปกรณ์ที่ใช้ในการทอแสดงถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่แก้ปัญหาคิดค้นรูปแบบการทอให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมการอยู่อาศัย สะดวกในการเคลื่อนย้าย ในอดีตการทอผ้าของผู้หญิงชาวกะตู่เพื่อใช้สอยในครอบครัว แต่ปัจจุบันพวกเขาใช้ผ้าทอนี้เฉพาะมีงานประเพณีสำคัญเท่านั้น

ภาพที่ 8 ผ้าทอที่ตกแต่งด้วยลูกปัดสีเส้นต่างๆ

ลวดลายจะเป็นลายริ้วเล็กและใหญ่สลับสีกัน จุดเด่นมากที่สุดของผ้าทอคือการทอผ้าที่สอดแทรกลูกปัดสีขาวลงไป在线ด้ายเป็นลวดลายเรขาคณิตวางจังหวะได้อย่างเป็นระเบียบ สวยงามทันสมัย

งานแกะสลักไม้

งานแกะสลักของเผ่ากะตุ มีการแกะสลักไม้ซึ่งทำด้วยคติความเชื่อ ความศรัทธา ส่วนใหญ่ใช้สำหรับตกแต่งประกอบสถาปัตยกรรม มีศาลากลางประจำหมู่บ้านหรือที่เรียกว่า “หอกว้าน” สร้างขึ้นบริเวณหน้าทางขึ้นบันไดรูปทรงของอาคารมีเสาแกะสลักรูปคน และเสารูปลิงทำนั่ง โดยบนหัวลิงมีรูปแกะสลักเป็นรูปกบเหยียดขาครอบเสาห้อยหัวลง และต่อด้วยรูปงูเลื้อยลงมาครอบเสา ลักษณะห้อยหัวลงจากเสาเหมือนกัน (ภาพที่ 9) ฝีมือการแกะสละลงบนไม้ท่อนซุงถือว่ามึทักษะความชำนาญมาก สังเกตเห็นได้จากสัดส่วนของกบท่าทางเหยียดขา และสัดส่วนระหว่างงูกับกบ ส่วนตัวกบมีการทำลวดลายแต้มสีบนพื้นผิว ภายในอาคาร มีรูปแกะสลักไม้แบบนูนสูงปรากฏบนคานไม้ เป็นรูปทรงของสัตว์ต่างๆ เช่น ช้าง หมู กระต่าย งู นก ตะกวด กบ เต่า ลิง หมาควาย และที่แปลกกว่ารูปอื่น คือ การแกะสลักรูปทรงคนครึ่งตัวแต่งกายใส่สูทผูกเนคไท

ภาพที่ 9 การแกะสลักภาพงูห้อยหัวลง การแกะสลักไม้ซึ่งทำด้วยคติความเชื่อ ความศรัทธา ส่วนใหญ่ใช้สำหรับตกแต่งประกอบสถาปัตยกรรม

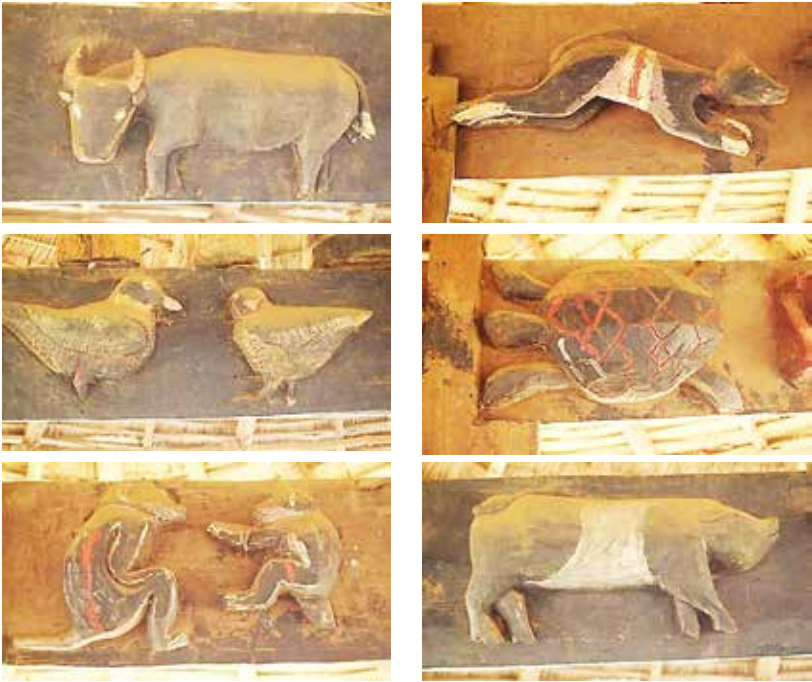

อย่างไรก็ตาม งานแกะสลักรูปทรงเหล่านี้ไม่เน้นรายละเอียดและตกแต่งเนื้อหาในรูปทรง แต่ผู้แกะสลักได้เน้นที่โครงสร้างรูปทรงของสัตว์ได้ชัดเจน มีทักษะความชำนาญในลักษณะการตัดทอนรูปทรงธรรมชาติให้คล้ายกับลักษณะรูปทรงเรขาคณิต มีความเรียบง่ายโดยตัดรายละเอียดออกเหลือแต่แก่นสำคัญ สัดส่วนไม่ค่อยถูกต้องตามหลักกายวิภาคมากนัก เนื่องจากใช้อุปกรณ์เครื่องมือในการแกะสลักแบบพื้นฐานที่ใช้กันในท้องถิ่น ไม่มีอุปกรณ์เครื่องมือที่ทันสมัย และทำจากวัสดุเป็นไม้เนื้อแข็งผลงานจึงมีลักษณะพื้นบ้าน

งานแกะสลักไม้เผ่ากะตู่เกิดขึ้นจากคติความเชื่อในอำนาจที่เหนือเหตุผลนำมาเชื่อมโยงกับการใช้สอยในวิถีชีวิตประจำวัน อันเป็นผลจากความเชื่อและความเชื่อทำให้เกิดการกระทำกิจกรรมต่างๆ ขึ้นจึงเกิดการสร้างสรรค์ผลงานแกะสลักขึ้นตามความคิดนั้นๆ ซึ่งถือเป็นรูปแบบผลงานที่แสดงลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติสืบทอดกันมาที่มีอัตลักษณ์อย่างใสซื่อ บริสุทธิ์ เกิดความงามได้ตามแบบอย่างของงานท้องถิ่นที่มีคุณค่า (ภาพที่ 10-11)

ภาพที่ 10 งานแกะสลักหัตถกรรมเสารูปคน รูปคนนั่งปิดหู รูปคนยืนหลังคา เป็นการแกะสลักที่เกิดขึ้นจากคติความเชื่อและประดับประดาไว้ภายนอกหอกว้าน

ภาพที่ 11 งานแกะสลักไม้รูปสัตว์ภายในหอกว๊าน
 เป็นงานหัตถกรรมที่เกิดขึ้นจากคติความเชื่อของคนในอดีต

ศิลปหัตถกรรมชนเผ่ากะตู่

หัตถกรรมเผ่ากะตู่ ได้แสดงออกถึงภูมิปัญญาของผู้สร้างที่ให้ความสำคัญกับประโยชน์ใช้สอยและคติความเชื่อที่ปลูกฝังมาจากบรรพบุรุษในอดีต ซึ่งได้สะท้อนอัตลักษณ์ผ่านงานหัตถกรรม 2 ด้านด้วยกันคือ อัตลักษณ์ในด้านรูปแบบ (รูปรธรรม) และอัตลักษณ์ด้านความหมาย (นามธรรม) โดยในด้านรูปแบบที่เป็นรูปรธรรมนั้น งานศิลปหัตถกรรมมีรูปแบบที่เรียบง่าย ใช้รูปทรง สัตว์ส่วน สีสัน ลวดลาย พื้นผิว ตามความรู้สึกแล้วถ่ายทอดออกมาทำให้เกิดรูปทรงและประโยชน์ใช้สอยที่มีความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

โดยมีประโยชน์ใช้สอย (Form Follow Function) ที่ช่วยส่งเสริมให้ผลงานมีคุณค่าเพิ่มขึ้นด้วย อย่างไรก็ตามแม้ศิลปหัตถกรรมเผ่ากะตู่จะมีรูปทรงเรียบง่ายไม่สลักซับซ้อน แต่ก็มีความสง่างาม ส่วนอัตลักษณ์ในด้านนามธรรมของเผ่ากะตู่ คือการสะท้อนบุคลิกส่วนตัวบุคคล แสดงความเป็นแบบเฉพาะ (personal identity) และสะท้อนอัตลักษณ์ทางสังคม (social identity) ของเผ่ากะตู่ที่ได้แสดงนิยายอย่างตรงไปตรงมา มีความซื่อ บริสุทธิ์ เรียบง่าย ไม่มีเล่ห์เหลี่ยมซ่อนเร้นในผลประโยชน์ที่แอบแฝงเหมือนสังคมเมืองกรุงที่อยู่รวมกันด้วยเหตุผลทางวัตถุเป็นพื้นฐาน ดังนั้นความเป็นนามธรรมดังกล่าวจึงทำให้สะท้อนไปถึงศิลปะและหัตถกรรมที่สร้างขึ้นจากความเชื่อความศรัทธาปลุกฝังกันมาแสดงออกอย่างมีคุณค่าทางจิตใจ มีชีวิตชีวาเพื่อให้คนอื่น ๆ ได้รับความรู้ตัวตน (self) และมีความเข้าใจร่วมกันของคนในสังคม

บทสรุป

งานศิลปหัตถกรรมชนเผ่ากะตู่ เป็นผลงานที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อสนองตอบความจำเป็นในการที่ใช้สอยในชีวิตประจำวันและการดำรงชีพของมนุษย์ จึงได้ถ่ายทอดรูปแบบที่มีความเรียบง่าย ด้วยความชำนาญด้านฝีมือจนเกิดทักษะแม่นยำในการสร้างงานที่สามารถใช้สอยได้ตามสภาพความเป็นจริง รูปแบบมีความเป็นงานท้องถิ่นที่แสดงอัตลักษณ์เฉพาะของความเป็นชนเผ่าแบบบริสุทธิ์ แสดงความเรียบง่าย ไม่ประณีต มีความสวยงามจากความเชื่อมีคุณค่าทางจิตวิญญาณ ที่ไม่จำเป็นต้องใช้หลักเกณฑ์ หรือหลักวิชาการ ทฤษฎีทางศิลปะใดๆมากำหนดรูปแบบ แต่ได้ใช้ความเป็นแบบเฉพาะของตนเองจากการที่ต้องใช้สอยในชีวิตประจำวันมาเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ จึงเกิดเป็นแบบเฉพาะที่ตอบสนองการใช้สอยของเผ่ากะตู่ขึ้นอย่างมีคุณค่า

เอกสารอ้างอิง

คำเวียง วิละวงสา. (2553) **บทความวิชาการศิลปวัฒนธรรมไทย-ลาว: มรดก
ล้านช้าง**. ขอนแก่น. โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.

มาร์ติน สจ๊วก-ฟอกซ์. (2553) **ประวัติศาสตร์ลาว**. แปลโดย จิราภรณ์
วิญญูรัตน์. กรุงเทพฯ. มุลนิธิไต้โยต้า ประเทศไทย.

ลาวัญย์ สังขพันธานนท์. (2553) **การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ชีวิต
ในนิทานพื้นเมืองกะตู่ : บทความวิชาการ**. การประชุม
วิชาการนานาชาติวรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ ครั้งที่ 2
ศูนย์วรรณคดีศึกษา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. **ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน**. (2553) พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ.
ต้นอ้อแถมมี.

วิมล กิจบำรุง. (2552) **เขาวัวข้อยบัว**. กรุงเทพฯ ด้านสุทธาการพิมพ์.

สุวิทย์ ธีรศาควัต. (2543) **ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975**. สำนักงานสนับสนุน
กองทุนวิจัย. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด.

สุวรรณณี จันทะดารา. (2554) **การพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กลุ่ม
ชาติพันธุ์ มอญ-เขมร กรณีศึกษาที่ราบบริเวณลาวตอนใต้
สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชน**. ปร.ด. สาขาวิชา วัฒนธรรม
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สุจินต์ วงศ์เทศ. (2557) **บุขาง-กบ-หมา “ศาสนาผี” ในอุษาคเนย์ บทความ
มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 34 ฉบับที่ 1766 [20-26 มิ.ย. 2557]**

สัมภาษณ์บุคคล

สุนทร โปธิสาร. (2556). อาจารย์ประจำระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรสาขา
วิจัยศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น อดีตหัวหน้า
พิพิธภัณฑ์แห่งชาติ สปป.ลาว. สัมภาษณ์, 18 ธันวาคม 2556.